

Я — РОЗУМНИЙ, ТИ — РОЗУМНІШИЙ, ВІН — НАЙРОЗУМНІШИЙ (ЯК НЕ ПОМИЛИТИСЯ ПРИ СТУПЕНЮВАННІ ПРИКМЕТНИКІВ)

До типових помилок, якими сьогодні активно засмічується наша мова, належать неправильні слововживання, пов'язані з порушенням чинних норм творення ступенів порівняння прикметників. Що варто запам'ятати мовцям, які хочуть, щоб їхні прикметникові характеристики були не тільки правильні, але й неодноманітні, вишукані, експресивно виразні?

Вищий ступінь порівняння якісних прикметників творимо шляхом додавання до основи чи кореня звичайного ступеня суфіксів *-и-* або *-іи-*. Таким чином нормативно утворюємо пари *старий — старіший, густий — густіший, темний — темніший, міцний — міцніший, веселий — веселіший* і т. ін. Пор.: *Хто смирніший .. боковою улицею обійде* (Панас Мирний); *Дід Корній — значно старіший .. Але він ще бадьориться* (В. Козаченко); *Прокотився другий гудок, — це густіший, басовитіший* (С. Журахович); *Ану, ану, чий лоб міцніший, — під'юджує він борців* (О. Гончар).

Найвищий ступінь порівняння постає на основі форми вищого ступеня шляхом додавання до нього префікса *най-*. За цією регулярною моделлю від якісних прикметників утворюємо ступеневі похідні на зразок: *найзагальніший метод пізнання; найважливіший обов'язок; найсильніший психічний алерген; найпростіший ненасичений спирт; найдавніший викопний птах; найпоширеніший варіант міфу; найвиразніша індивідуальна ознака, найзабезпеченіші верстви суспільства*.

Іноді мовці чи автори тексту хочуть підкреслити максимальний ступінь вияву певної риси, ознаки. У такому разі для посилення при формах найвищого ступеня прикметників вживаються частки *що* і *як* (Український правопис. К., 1993. — С. 83). З прикметниками вони пишуться разом: *щонайбільший відсоток зростання; щонайкоректніший тон спілкування; якнайкращі результати досліджень, якнайновіший антивірус, якнайгрунтовніше вивчення документів* і т. ін. Ступеневі форми цього типу активно використовують і класики української літератури, які добре знали і відчували мовне середовище ХІХ — поч. ХХ ст., і ближчі до нас за мовною свідомістю автори-сучасники. Пор.: *Він, у вигнання ідучи, підмовив щонайсвятішу абатису* (Леся Українка); *Якнайповніший вираз авторської індивідуальності .. — се характерний, пануючий оклик наших часів* (І. Франко); *Мабуть, забули .. як я малим хлопцем приходив у ваш садок, а ви стрясли для мене яблука щонайкращі* (Б. Лепкий); *[Мішило] намагався виказати перед князем знайомство з щонайнезначнішими на перший погляд справами* (П. Загребельний).

Окрім простих (суфіксальної та префіксально-суфіксальної) форм ступенювання, маємо також складені. Вони творяться шляхом додавання до звичайного ступеня слів *більш, менш* (вищий ступінь) та *найбільш, найменш* (найвищий ступінь). Пор.: *Для живопису більш придатні рослини, які легко витримують підстригання: граб, в'яз, лох вузьколистий, бирючина* (з журн.); *Розмови стали більш крикливі й менш зв'язні: кожному хотілося, щоби його послушали одразу, і то його одного* (Г. Хоткевич); *Найбільш розповсюдженими формами розрахунку є акцепт і акредитив* (з наук. літ.); *Найбільш уживаним приладом для вимірювання атмосферного тиску є .. анероїд* (з наук.-попул. літ.); *У науці, яка вивчає судинну систему людини, найменш вивченою залишається система лімфатична* (з наук. літ.).

Б. Антоненко-Давидович свого часу стверджував, що «хоч ці форми ступенювання прикметників — проста й складена — є ніби паралельні, проте українська художня література й жива народна мова давали перевагу, за окремими винятками, простій» (Б. Антоненко-Давидович. Як ми говоримо. — К., 1970. — С. 95). Зауважена дослідником певна функціональна обмеженість форм ступенювання, тенденція до їх стилістичної маркованості зберігаються і сьогодні. Спостереження за мовою наших сучасників підтверджують, що у побутовому спілкуванні, неформальних комунікативних ситуаціях ми частіше вживаємо прості форми типу (*лагідніший, корисніший, найсмачніший, найкоротший,*

найдешевий). Очевидно, в цьому виявляється дія закону мовної економії: замість двох слів *найбільш зручний* вимовляємо одне — *найзручніший*. Цю закономірність природно відбиває і мова української художньої літератури: *В її мріях перекинувся він у якогось ідеального мужчину, наймудрішого й найліпшого* (Л. Мартович); *Найліпше ж, тіточко, мені віддячите, якщо скажете найкоротшу й певну дорогу до міста* (Н. Королева); *Щоночі раптові тривоги не давали їм [козакам] спокою, а пропасниця звалювала найміцніших* (З. Тулуб); *Федір .. не відходить від турніка і звеселяє серце лейтенанта прекрасним виконанням найскладнішої справи* (І. Багмут).

Тим часом основними сферами вживання складених форм залишаються науковий, публіцистичний, офіційно-діловий стилі сучасної української літературної мови, хоч і тут вживання простих форм ступенювання не порушує стилістичної норми: *Он їх [церков] скільки залишено в .. десятикілометровій, найбільш небезпечній зоні* (з газ.); *У політиці деструктивні наслідки принципу ситуативності найбільш очевидні* (з публіц. літ.); *Найбільш прогресивним і економічним способом добування олії є екстракція насіння* (з наук. літ.); *Вирішальний етап у стосунках між Гетьманщиною та Москвою настав за гетьманування Мазепи — одного з найвидатніших і найбільш суперечливих політичних діячів України* (з наук. літ.).

Дуже часто форми вищого ступеня порівняння входять до складу прийменникових конструкцій на зразок *більший від.., кращий за.., вищий ніж.., сильніший як..*, і т. ін. Окрім хрестоматійного Шевченкового *У нашій раї на землі нічого кращого немає, Як тая мати молода* *З своїм дитяточком малим* («У нашій раї на землі»), проілюструймо ще кілька прикладів функціонування таких конструкцій у мові художньої прози, сучасної публіцистики і науково-популярної літератури: *Ви думаєте, .. коли дістали посаду на фабриці, то зробились уже більший за всіх* (В. Підмогильний); *ніхто не може сказати, що він .. гірший від .. дипломованих бухгалтерів* (Б. Антоненко-Давидович); *Це був вищий від усіх на голову чорний бородай* (Ю. Смолич).

Надзвичайно поширеною сьогодні помилкою, пов'язаною зі ступенюванням прикметників, є вислови на кшталт *я розумний, а ти ще розумніше* — цілковита граматична калька російського *я умный, а ты еще умнее*. Зрозуміло, що в цьому разі доречно і правильно звучатиме вищий ступінь порівняння не прислівника *розумно* (а саме з ним корелює форма *розумніше*), а прикметника *розумний*. Отже, говоримо і пишемо: *я розумний, а ти розумніший; ти кмітливий, а він кмітливіший* тощо. У художній мові градаційність вираження ознаки, притаманна таким висловам, часто стає основою для вибудовування розгорнутих експресивних характеристик, пор.: *За столом сиділа його дружина, старша від мене, .. але не гірша за зовнішністю. Можливо, й краща, вродливіша, модніша* (І. Роздобудько. Зів'ялі квіти викидають).

До неоковирних, механічно скалькованих із російської мови належать також вислови на зразок *самий розумний, самий освічений* (правильно — *найрозумніший, найосвіченіший*). Щойно ми змогли їх викоренити, як почали натомість говорити *найрозумний, найосвічений, найцікавий, найгарний* і т. ін. Це може бути наслідком такої невдалої корекції: усвідомлене як росіянізм слово *самий* (у ролі допоміжної одиниці при ступенюванні прикметників) слушно замінюється нормативним для української мови префіксом *най-*, однак при цьому до основи «забувають» приросувати необхідний суфікс *-іш-*. І звучать із уст високопосадовців вихваляння *найуспішних проєктів, найефективних механізмів управління, найрезультативних переговорів* (насправді вони мали б бути *найуспішніші, найефективніші, найрезультативніші*). Довелося навіть почути про *найвисокий показник ВВП* та претендентів на звання *найвеликого українця*.

Останній приклад свідчить про те, що тенденція до неправильного ступенювання особливо болюче позначилася на суплетивних формах. Використовуючи «типову» модель, мовці часто нехтують словотворення на базі іншого кореня, тому замість нормативних корелятивів *великий — найбільший; гарний — найкращий, найліпший; поганий — найгірший* маємо поширені помилки *найвеликий, найгарний, найпоганий* тощо. Тим часом цю історично

сформовану закономірність підтверджує і закріплює найширша національна мовна практика. Пор.: *Політика абсорбувала наші **найліпші** сили* (І. Франко); *Названий Парвусом **найгіршу** кару зухвальством заробив* (Леся Українка); *Князь хмуриється, ми звіримося, мов на нашого **найбільшого** ворога* (Юліан Опільський); *Не пора тепер .. визивати на бій домашніх ворогів, не пора починати **найгіршої** зі всіх хатньої війни* (Б. Лепкий); *Бій, бій — це для нас **найкращий** атестат* (О. Гончар).

Ще інший аспект порушення чинних граматичних норм — залучення до процесу ступенювання відносних прикметників (як відомо, форми вищого і найвищого ступенів мають тільки якісні прикметники). І в цьому немалій відсоток відповідальності покладаємо на найефективніший на сьогодні засіб маніпулювання масовою, в тому числі й мовною, свідомістю — на рекламу. Певно, всім уже доводилося чути про *найпомідорнішу томатну пасту* та *найтоматніший кетчуп* торгової марки «Чумак». Звичайно, слова *найпомідорніший* і *найтоматніший* — оказіональні, однак вони виконують соціальне призначення реклами — будь-яким способом привернути увагу потенційного споживача, не порушуючи при цьому словотвірних норм української мови. Можна навіть говорити про те, що в цих контекстах відносні прикметники *помідорний* і *томатний* набувають відтінку якості, а самі новотвори сприймаються як ситуативно виправдані й не викликають активного неприйняття. Натомість творці слогану про те, що «*Податки та бухгалтерський облік*» — *найбухгалтерська газета*, а також автори рекламного сюжету про *найензимні очищувальні компоненти* порошку «Ariel» такого ефекту не досягли: слова *найбухгалтерський*, *найензимний* муляють своєю словотвірною неадаптивністю і не справляють належного емоційного впливу на споживача рекламного продукту. Та ще гірше, що активна ротація відповідних роликів сприяє популяризації загалом неправильної, не властивої українській мові форми найвищого ступеня порівняння прикметників.

Запам'ятати нормативні моделі ступенювання прикметників і не помилятися при вживанні форм вищого та найвищого ступенів порівняння не важко. Слід лише *уважніше, прискіпливіше* ставитися до того, як ми говоримо, щоб висловлюватися дедалі *правильніше, щонайчіткіше, найбільш доступно, точно і змістовно*.

Галина Сюта